

Boekbeoordelingen

Grammatica van het hedendaags Nederlands : een volledig overzicht / Wim Klooster. – Den Haag : Sdu Uitgevers, c. 2001. – 412 p. ; 25 cm
ISBN 90-12090-24-5 Prijs: € 35,-

Ruim dertig jaar na Kraak & Kloosters generatieve herijking van inzichten uit de traditionele grammatica in hun baanbrekende *Syntaxis* (1968) geeft Klooster nu met dit nieuwe boek een traditionele grammatica die verrijkt is met nieuwe taalkundige inzichten en ontdekkingen van de afgelopen halve eeuw. Het is een handzaam boek geworden van ruim 400 pagina's, op prettig papier en met een stevige band, waarin een becommentarieerd overzicht wordt gegeven van het overgeleverde stelsel van grammaticale begrippen. Het boek is bedoeld voor een ieder die zich wil verdiepen in de grammatica van het Nederlands. De lezer wordt niet bedolven onder technisch-descriptieve uiteenzettingen, en waar dat maar enigszins mogelijk is wordt gebruik gemaakt van de traditionele grammaticale terminologie.

De stof is 'die grammaticale kennis die tegenwoordig een eerstejaarsstudent Nederlands nog geacht wordt zich eigen te kunnen maken' (XII). Daarbij krijgt in hoofdstuk vier tot en met zeven de syntaxis de centrale plaats, met driekwart van de in totaal 400 pagina's. Daaraan voorafgaand worden in hoofdstuk twee en drie kort de hoofdzaken van fonologie en morfologie meegedeeld. Aan het eind volgt nog een apart hoofdstuk acht met taaladviezen. Het boek wordt afgesloten met enige nuttige appendices en een uitvoerig register.

In hoofdstuk een, *Inleiding*, bespreekt Klooster doelstelling, inrichting en gebruik van zijn grammatica, en geeft als achtergrondinformatie een schets van de geschiedenis van de traditionele grammatica, van Pāṇini en Plato naar Apollonius Dyscolos en Dionysius Thrax, en dan van de traditionele Latijnse grammatica via Spieghel, Ten Kate [wiens sterfdatum overigens 1731 was en niet 1751 (p. 5)] en Kinker naar Den Hertog en de *ANS*. Dit is wel ontzettend veel, en wat erger is: het is ook allemaal niet zo relevant. In een volgende druk zou ik liever een inleiding tot het vakgebied zien via een beknopt overzicht van de ontwikkelingen en strijdpunten op het gebied van de Nederlandse grammatica in de twintigste eeuw, en van de belangrijkste grammatica's die er verschenen zijn van Den Hertog tot nu. Daarbij hoort dan in elk geval een passage over het kernbegrip 'regel', dat nu schittert door afwezigheid. Wel krijgen we hier en daar iets te lezen over fonologische regels (p. 13), morfologische procédés (p. 24, 29) en schendingen van regels (p. 336), maar zonder dat dit geëxpliciteerd wordt tot een coherent orderings- en analyse-principe voor de uiteenlopende onderwerpen die in deze grammatica aan bod komen.

In hoofdstuk twee, *Spraakklanken*, komen de belangrijkste fonologische begrippen aan de orde, en in hoofdstuk drie, *Woordvorming*, de morfologische structuur van het Nederlands. Het begrip 'onderliggende vorm' wordt hier helder uitgelegd aan de hand van de verkleinwoordvorming en de morfonologische variatie die daarbij optreedt. De behandeling van lettergreep en syllabe is echter niet zo goed gelukt. Op pagina 14 worden beide voor het eerst genoemd, maar niet gedefinieerd, en daardoor blijven op pagina 17-18 de opmerkingen over sonoriteit en de spiegelstructuur van syllaben in de lucht hangen. Op pagina 22 wordt vervolgens uiteengezet dat syllabe en lettergreep niet hetzelfde zijn, maar het voorbeeld (4b) waar alles om draait, is fout en daardoor valt dit belangrijke punt in het water.

In de slotparagraaf van hoofdstuk twee worden de beperkingen op mogelijke spraakklankopenvolgingen behandeld, met ruime aandacht voor wat er in het Nederlands allemaal *niet* mogelijk is. Dit is wel interessant, maar ik had hier liever een positieve beschrijving gezien van althans de hoofdregels voor sandhi in het Nederlands. Nu dit niet gebeurt, moeten we ons voorlopig maar zien te redden met de vele voorbeelden in *Onze Nederlandse spreektaal* (2001) van Jelle de Vries.

In de hoofdstukken vier tot en met zeven staat centraal de syntaxis. En hier blijkt nu goed het eigen karakter van Kloosters boek. Terwijl de *ANS* op dit punt de grammaticale traditie vernieuwt door toevoeging van Paardekooperiaanse en Praags-functionalistische inzichten zoals *aanloop*, *middenstuk*, *voor-pv* en *informatieve geleiding*, zal men deze begrippen tevergeefs

zoeken in de grammatica van Klooster, die de traditie juist een flinke injectie toedient van generatief inzicht in *links-dislokatie*, *regeren*, *hoofd* en *onderliggende vorm*. Structuralistisch is wel de algemene opbouw van deze grammatica: eerst de klank, dan de vorm, en vervolgens steeds hogere niveaus van taalstructuur (woord, woordgroep, zin, algemene verschijnselen). Maar vooral in hoofdstuk zeven is de generatieve inbreng zeer sterk, met uitvoerige aandacht voor kwesties van binding, bereik en fantoomzinsdelen, schim-onderwerpen, weglatingen en gaten in de Nederlandse zinsstructuur. Ook een begrip als ‘partikel’ wordt door Klooster uitsluitend in generatieve zin opgevat, dat wil zeggen als het onvervoegbaar deel van een samengekoppeld werkwoord (voorbeeld: *weg* in *wegholde/holde weg*) – en niet als ‘modaal partikel’.

In hoofdstuk vier vinden we achtereenvolgens de tien traditionele woordsoorten (met voorop het werkwoord dat in het Nederlandse taalsysteem een centrale plaats inneemt), de vier soorten woordgroepen (met respectievelijk N, Adj, P en V als hoofd) en de zeven soorten zinnen die het Nederlands rijk is. Hoofdstuk vijf, *De zinsdelen in de enkelvoudige zin*, behandelt in ruim 80 pagina’s met veel semantisch vernuft de functies die woordgroepen in de zin vervullen, met voorop het gezegde en dan via onderwerp, voorwerpen en herhalingsconstructies naar de 35 verschillende typen bepaling, bijwoordelijke en andere. In hoofdstuk zes volgen de samengestelde zinnen, met vaak scherpe observaties en een grondige bespreking van allerlei soorten bijzinnen en infinitiefconstructies. Het begrippenpaar ‘onderschikking/nevenschikking’ wordt hier gered door de balansschikking (met een serie interessante voorbeelden op p. 222) idiomatisch te noemen, ofwel ‘typisch voor het Nederlands taaleigen’ – maar van de specifieke kenmerken van deze constructie wordt te weinig werk gemaakt.

In hoofdstuk zeven komt een aantal meer algemene aspecten van de zin aan de orde, achtereenvolgens naamvallen, vaste verbindingen, de vijf soorten *er*, binding en anafora, kwesties van bereik en ten slotte een van de interessantste onderdelen van dit boek, te weten de fantoomzinsdelen, waaronder nulvoorzetsels, ellipsen en allerlei soorten weglatingen zoals de interessante ‘bananenzinnen’, die hun naam te danken hebben aan een artikel van Klooster uit 1989 (over *Bananen houdt ik niet van*). De behandeling op pagina 324 is echter nogal summier en verwijst niet naar de boeiende bespreking van deze constructie in de *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw* (1999) van Joop en Kees van der Horst (eveneens uitgegeven door de Sdu).

Hoofdstuk acht geeft taalkundig advies over veelgemaakte fouten in uitspraak, zinsbouw, woordkeus en de spelling van de werkwoordsvormen. Twee dingen springen er hier uit. Ten eerste neemt Klooster op pagina 334 stelling tegen de gedachte dat de ene taalnorm even veel waard is als de andere. Zijn standpunt is dat standaardisering, codificering en het bepalen van wat nu, tussen allerlei taalvarianten in, de ABN-norm is, nodig zijn om de samenhang en de continuïteit in het maatschappelijk verkeer te waarborgen. Weliswaar is er naast algemeen aanvaarde, stabiele taalnormen ook wel behoefte aan een zekere tolerantie ten aanzien van taalverandering, maar een schoolboek dat meent dat ‘het gebruik van *hun* als onderwerpsvorm acceptabel Nederlands is’ gaat te ver. Voor Klooster is *hun* als onderwerpsvorm in *Hun hebben het gedaan* gewoon fout. Evenzo rekent hij fout *Het boek wat ik las* – maar zie hiertegenover de Amsterdamse oratie van Hans Bennis, *Tegengestelde krachten in taal* (2001), en diens opmerkingen over het taalgebruik van Johan Cruyff. Ten tweede neemt Klooster hier ook krachtig stelling tegen het oprukkende Engels, met name wanneer er goed Nederlands voorhanden is. Zo verwerpt hij anglicismen als *Hij gaat ervoor*, het veelgebruikte *sale* (i.p.v. uitverkoop) en de dwaze Nederengelse slogan *Let’s make things better*.

De *Literatuurlijst* bevat een beknopte lijst van titels over grammatica, fonologie, morfologie, woordenboeken, algemene taalwetenschap, geschiedenis van taal en taalkunde, taaladviezen, taalvariatie, en taal en brein. Ik miste hier de bibliografische gids *De Nederlandse taalkunde in kaart* (1999) van Smedts en Paardekooper, en het *Uitspraakwoordenboek* (2000) van Heemskerk en Zonneveld.

In de *Lijst van Nederlandse grammaticale termen met equivalenten in het Frans, Duits, Engels en Latijn* ontbreken onder andere *naamval-cas-Kasus-case-casus*, *tangconstructie-incorporatie* en *verleden toekomstige tijd/futur du passé*. Deze lijst is nuttig voor Nederlanders die vreemde talen willen leren en onderwijzen. Omgekeerd kan zij ook een ingang bieden aan buitenlanders die zich in de Nederlandse grammatica willen verdiepen.

Het zeer uitvoerige *Register* geeft vele behandelde woorden en daarnaast ook grammaticale begrippen van *aangesproken persoon* tot en met *zwak werkwoord*. Via dit register is van alles te vinden dat niet in de inhoudsopgave staat, zoals passief, tangconstructie, samentrekking, nulvoorzetsels en links-dislokatie, maar niet sonoriteit, topicalisatie of dubbele ontkenning. De ingang 'naamval' in het register biedt wel toegang tot de relevante opmerkingen in hoofdstuk vier en zeven, maar niet tot het advies over naamvalskwesties op pagina 346.

Kloosters *Grammatica van het hedendaags Nederlands* is een nuttig en bruikbaar boek, degelijk van beschrijving, en met veel interessant eigentijds taalmateriaal. De ambitieuze ondertitel van dit boek ('Een volledig overzicht') wordt natuurlijk niet waargemaakt; iets als 'Een beschrijvend overzicht' was adequater geweest. Er valt ook op andere punten nog wel het een en ander te verbeteren, maar als geheel biedt dit nieuwe boek een zeer grondige en vernieuwende bijdrage aan de studie van de Nederlandse grammatica. En dat geeft hoop, nu de Nederlandse Taalunie besloten heeft voor de komende beleidsperiode geen grammatica-projecten te entameren, en er dus – het is diep treurig – ook geen voortzetting komt van de *ANS*.

Reinier Salverda

Een vorst onder de taalgeleerden : Herman Neubronner van der Tuuk. Afgevaardigde voor Indië van het Nederlandsch Bijbelgenootschap 1847-1873 : Een bronnenpublicatie / Kees Groeneboer. – Leiden : KITLV Uitgeverij, 2002. – 965 p.: ill.
ISBN 90 6718 156 0. Prijs: € 70,-

Van der Tuuk behoort tot de belangrijkste taalkundigen die Nederland, of liever Nederlands Indië, heeft voortgebracht. Het is daarom passend dat het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde het initiatief heeft genomen tot een lijvige bronnenuitgave van de hele briefwisseling tussen Van der Tuuk en het Nederlandsch Bijbelgenootschap, aangevuld met alle andere aangetroffen correspondentie uit deze periode (1847-1873), zoals die met de indoloog Veth, studiegenoot Roos en collega Engelmann die in de Soendalanden werkte.

Deze uitgave, bezorgd door Kees Groeneboer, is een welkome aanvulling op de intrigerende maar fragmentarische brievenuitgave van Rob Nieuwenhuys in *De pen in gal gedoopt* (1962, 1982) die overigens wel voor de periode 1873-1894 de enige gedrukte bron blijft. Wie Van der Tuuk uit *De pen in gal gedoopt* kent als excentrieke maatschappijkritikus kan hier terecht voor een completer en evenwichtiger beeld van Herman van der Tuuk, die als afgevaardigde van het Bijbelgenootschap, als taalkundige en als polemist eigenlijk een betrekkelijk gewone negentiende-eeuwer blijkt te zijn geweest.

Van der Tuuk komt uit deze brieven naar voren als een taalkundige voor wie het primaat van het schrift en van de diachronie vanzelfsprekend zijn in de praktijk van zijn veldwerk en taalstudie. Hij had ook de in zijn tijd normale, sterk prescriptieve houding ten opzichte van 'onzuivere' varianten van het Maleis. Uit de brieven blijkt dat Van der Tuuk wel uitzonderlijk intensief omging met de sprekers van de talen die hij bestudeerde. Maar daar staat dan weer tegenover dat hij zelden zelf noteert wat hij hoort, hij transcribeert geen spraak maar gebruikt liefst bestaande geschreven bronnen of laat 'zuiver' sprekende informanten orale tradities opschrijven in lokale schriftsoorten. Voor taalgeleerden als de hoogleraar Roorda die een synchrone aanpak voorstonden had Van der Tuuk geen begrip of respect en tegen hen ging hij met typisch negentiende-eeuwse polemische retoriek tekeer. Toch hebben de langdurige blootstelling aan Indonesische talen in combinatie met zijn buitengewone vlijt Van der Tuuk tot een grondlegger gemaakt van de studie van de Indonesische talen (zoals Toba Batak, Balinees, Maleis, Kawi).

Lezers van de eerdere brievenuitgave van Rob Nieuwenhuys moeten grote moeite hebben gehad de relatie te begrijpen tussen de 'heidense' en 'tegendraadse' Herman van der Tuuk en het 'braaf-christelijke' Bijbelgenootschap. Tegelijk is de populariteit van Herman van der Tuuk in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw te verklaren vanuit dat beeld van het 'rebelse' genie tegenover het zielenwinnende Bijbelgenootschap als vertegenwoordiger van het 'establishment'.